

СЕКЦІЯ 4 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

СОЦІОКУЛЬТУРНІ МОДУСИ ЕКОЛОГІЧНОГО СПОЖИВАННЯ (КЕЙС “ZERO WASTE”)

SOCIOCULTURAL MODES OF ENVIRONMENTAL CONSUMPTION (CASE ZERO WASTE)

У статті розглянуто екологічне споживання як одна з ефективних соціальних практик, яка спрямована на вирішення проблеми надмірного споживання. Стратегія сталого розвитку застосовується багатьма суспільствами як можливість пригальмувати прояви екологічної кризи. Тренд екологізації соціальних практик набуває популярності в молодіжному середовищі українського суспільства. Для здійснення теоретичного дослідження застосовано соціокультурний підхід, за допомогою якого окреслено соціальні процеси, що відбуваються на індивідуальному та соціоетальному рівнях суспільства, а саме впровадження ідеї сталого розвитку, екостилізація життєвих стратегій, трансформація змістів та проявів екоспоживання. Відзначено, що “Zero waste” – це не тільки різновид екологічного руху, але й екологічна концепція безвідходного споживання, яка репрезентує елементи екологічно свідомої культури, такі як екологічні цінності, екологічні практики, екологічні норми. Проаналізовано основні принципи концепції “Zero waste”, які базуються на п'яти постулатах, таких як відмова від непотрібного, скорочення споживання, використання повторно, ремонтування, сортування та відправлення на переробку вторинної сировини, компостування органічних відходів. Акцентовано увагу на значимості нових соціальних медіа у поширенні концепції нульового споживання. Зазначено, що в реаліях розвинутих суспільств концепція “Zero waste” трансформувалась від принципу ведення промисловості та урядових ініціатив для вирішення проблем відходів у містах до оформлення у комплекс екологічних практик споживання, що формують образ максимально екологічного стилю життя. На жаль, в умовах українського суспільства екопрактики споживання в дусі «нуль відходів» тільки набувають популярності, здебільшого в рамках громадських ініціатив, малого та середнього бізнесу.

Ключові слова: екологічне споживання, надмірне споживання, соціокультурний підхід,

антропоцен, проекологічний стиль життя, екологічні цінності, екологічні практики.

The article considers ecological consumption as one of the effective social practices aimed at solving the problem of excessive consumption. The sustainable development strategy is seen by many societies as an opportunity to slow down the effects of the environmental crisis. The trend of greening of social practices is gaining popularity among the youth of Ukrainian society. To conduct a theoretical study, a socio-cultural approach was used, which outlined the social processes occurring at the individual and socio-ethnic levels of society, namely the introduction of sustainable development, eco-stylization of life strategies, transformation of meanings and manifestations of eco-consumption. We note that Zero waste is not only a kind of ecological movement, but also an ecological concept, waste-free consumption, which represents the elements of ecologically conscious culture: ecological values, ecological practices, and ecological norms. The basic principles of the Zero waste concepts are analyzed, which are based on five postulates: abandonment of unnecessary, reduction of consumption, reuse, repair, sorting and sending for recycling, composting of organic waste. Emphasis is placed on the importance of new social media in spreading the concept of zero consumption. It is noted that in the realities of developed societies, the concept of Zero waste has transformed from the principle of industry and government initiatives to address waste in cities to design into a set of environmental consumption practices that shape the image of the most ecological lifestyle. Unfortunately, in the conditions of Ukrainian society, environmental practices of Zero waste consumption are only gaining popularity and, mostly, in the framework of public initiatives, small and medium-sized businesses.

Key words: ecological consumption, excessive consumption, socio-cultural approach, anthropocene, pro-ecological lifestyle, ecological values, ecological practices.

УДК 316.06.728.304.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.1.6>

Комих Н.Г.

к.соціол.н., доцентка,
доцентка кафедри гуманітарних
дисциплін та психології поліцейської
діяльності
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

Постановка проблеми. Однією з фундаментальних проблем, яка потребує негайного вирішення для сучасних суспільств, є глобальна екологічна криза, яка є результатом науково-технічного прогресу, егоїстичного,

надмірного вторгнення людини в діяльність природи, неконтрольованого, агресивного перетворення навколишнього середовища. Наслідками є техногенні катастрофи, дефіцит ресурсів, забруднення навколишнього сере-

довища, генно-модифіковані продукти, небезпечні продукти харчування, надмірне споживання. Це визнає більшість держав світу, науковці та громадянське суспільство. Доповідь учених Римського клубу 2017 р. є однією з найбільш стурбованих екологічними загрозами для подальшого розвитку людства. «Наступ Антропоцена» – так дослідники визначають настання епохи, коли діяльність людства є визначальною для планети. Одним із загрозливих ефектів діяльності людини та, як наслідок, збільшення екологічного ризику є надмірне споживання [6, с. 257].

А.Н. Ільїн слушно наголошує на феномені надмірного споживання в сучасному суспільстві, де діє цикл «придбав – викинув – придбав», збільшується масове виробництво, яке створює не потрібні для задоволення нормальних людських потреб продукти, а також гаджети, необхідні для задоволення фіктивних (наявних мод та реклами) потреб. Як наслідок, людство має дві проблеми, такі як гіпервикористання ресурсів; збільшення обсягу сміття різних видів (забруднення атмосфери, води, ґрунту). Надмірне споживання призводить до кризи особистості, суспільства та природи [5, с. 139].

Всі вищезазначені тенденції та загрози суспільного розвитку не оминають українське суспільство, отже, в нас наявні екологічні проблеми, надмірне споживання в умовах функціонування вітчизняної ресурсозалежної промисловості, повільний темп реформатування економіки, високий рівень тіньової економіки, бідності та соціальної незахищеності населення, низький рівень екологічної культури.

На жаль, у вітчизняному соціологічному науковому просторі дослідження проблем формування екологічної культури, екологічної свідомості та екологічного споживання є недостатньо розвиненим. Ця ситуація актуалізує та зумовлює попит на пошук та розроблення певних евристичних конструкцій, які дадуть змогу проінтерпретувати специфіку процесів екологізації українського суспільства як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових публікацій свідчить про те, що споживання як специфічне соціальне явище та феномен підпадає під коло дослідницьких інтересів соціологів ще з кінця XIX століття. Так, Т. Веблен виявляє феномен демонстративного споживання, і це за часів першопочатків формування ери споживання, а в сучасну добу соціологічні пошуки споживання розгортаються в рамках наукових концепцій, які вдало виокремила та згрупувала Н.В. Коваліско:

– споживання як процес соціоекономічного стратифікування (К. Маркс, М. Вебер, Т. Веблен, В. Зомбарт, Г. Зіммель);

– споживання як символічний обмін (Г. Маркузе, Ж. Бодрійяр);

– споживання у просторі стилів життя (Р. Боккок, А. Томлісон, П. Бурдьє, С. Лені, Дж. Уррі) [4, с. 13].

Якщо в просторі української соціологічної науки споживання розглядають у різних аспектах, то соціологічні дослідження специфіки екологічного споживання є обмеженими. В інституційному та стратифікаційному ракурсах аналізують споживання В.І. Тарасенко, Ю.Ф. Почковський, стилі споживання – І.Ю. Набруско, Л.Д. Бевзенко; споживання крізь призму реклами – О.І. Герус; моделі споживчої поведінки – Н.В. Коваліско. Фундаментальним соціологічним дослідженням процесів екологізації споживання сьогодні залишається праця Л.Д. Бевзенко. Вчена розглянула екологізацію стилю життя українців в контексті кризи суспільства споживання. Дослідниця застосовує теорію структуралістського конструктивізму П. Бурдьє та доводить, що екопрактики обумовлює габітус, а також його глибинні структури, що пояснює їх нерозвиненість в умовах українського суспільства [1, с. 128–140].

Отже, враховуючи наявність глобальної екологічної кризи, соціологи недостатньо приділяють уваги дослідженню екологічного споживання, тенденцій екологізації практик споживання індивідів.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки полягає у здійсненні теоретичного соціологічного дослідження соціокультурних модусів екологізації споживання на прикладі концепції руху “Zero waste” із застосуванням евристичних можливостей соціокультурного підходу. Важливо зазначити, що “Zero waste” – це не тільки різновид екологічного руху, але й екологічна концепція безвідходного споживання, яка репрезентує елементи екологічно свідомої культури, такі як екологічні цінності, екологічні практики, екологічні норми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна соціологічна наука концентрується здебільшого на соціокультурній парадигмі тлумачення специфіки феномена споживання. Соціокультурний підхід передбачає розуміння людини як активного суб'єкта, взаємозалежності соціальної поведінки суб'єкта від контексту, в якому розгортається соціальна діяльність та пошуку соціокультурного балансу. Саме такі змістовні складові частини соціокультурного підходу дають змогу вибудувати конкретну методологію дослідження феномена екологічного споживання та ґрунтовно проаналізувати зазначену проблематику.

По-перше, індивід, який вибирає про-екологічний стиль життя, займає активну позицію. Ця ідея вписується у постмодерне тлумачення мозаїчності життєвих стратегій сучасної людини, отже, вибору пев-

ного стилю соціальної поведінки. Зокрема, Л.Д. Бевзенко в дослідженні стильовиттєвих практик виокремлює екопрактики, які формуються завдяки габітуальним установкам людей. Дослідниця пояснює, що зміни габітуальних установок можуть відбутися завдяки активізації екологічного міфу, який стає для людини фізичним та культурним фоном. Отже, людина вибирає стиль екоспоживання, коли відчуває на фізичному рівні недостатність чистого повітря, навколишнього середовища, корисної поживної їжі, зручного функціонального одягу. Тут, на думку дослідниці, існує не тільки організаційний бік, але й потужна самоорганізація людини [1, с. 128].

По-друге, соціокультурний підхід дає змогу враховувати контексти або суспільні повороти (революції), які характеризують особливості розвитку сучасного суспільства та суттєво впливають на формування стратегій споживання індивідами. Серед основних суспільних поворотів виокремимо інформатизацію, інтернетизацію, віртуалізацію, технологізацію, електронну комерцію.

Н. Смелзер стверджує, що нині відбуваються чотири революції. Екологічна революція, яку вчений називає подвійною, розгортається разом з революцією в економічному зростанні, політичною революцією, революцією у сфері солідарності та ідентичності. Стосовно екологічної революції Н. Смелзер зазначає, що, з одного боку, відбувається поступове руйнування природного середовища, екологічна загроза є універсальною для всіх, а з іншого боку, суттєво збільшується активність громадянського суспільства щодо встановлення балансу між споживанням та відновленням ресурсів. Важливим чинником встановлення цієї рівноваги є людство. Автор підкреслює значимість для фактично подальшого існування планети екологічної кризи як глобального явища, а вихід бачить у встановленні рівноваги у сфері споживання [8, с. 95–99].

З початку 90-х рр. ідеї екологізації повсякденного життя та екологічного руху захопили світ. З моменту, коли Н. Смелзер констатував перебіг екологічної революції, пройшло більше десяти років. Ми можемо спостерігати, як країни нерівномірно прийшли до концепції сталого розвитку, яка передбачає екологічне споживання. Україна теж долучилась до ідеології переосмислення економічного розвитку, надмірного споживання на користь концепції сталого розвитку. Пріоритетні напрями екологізації суспільного розвитку сьогодні в Україні досить системно визначені у Законі «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». У цій стратегії екологізація розглядається як комплексне поняття, що включає такі компоненти, як екологізація світогляду, свідомості,

освіти та поведінки; екологізація інституційного середовища; екологізація державної політики; екологізація економіки; екологізація управління; екологізація техніко-технологічної бази [7]. Однак в українському суспільстві ідеї сталого розвитку та екологізації споживання, екологізації економіки залишаються здебільшого на рівні політичних заяв та поміркованих дій представників громадського суспільства, малого та середнього бізнесу.

Екологізацію будь-яких видів людської діяльності у найбільш загальному вигляді розглядають як систему дій, що забезпечує покращення відтворення, охорону й використання ресурсів довкілля. Екологічне споживання, на думку Л.Д. Бевзенко, на початкових етапах розгортання в західних суспільствах ґрунтувалось на ідеї індивідуальної установки екологічної безпеки через створення певного сегменту споживання. Саме цим екоспоживання відрізнялося від екологів, які орієнтовані на суспільні проблеми макrorівня, такі як забруднення довкілля, збереження лісів, циклічність використання сировини [1, с. 77–128]. Згодом, з посиленням процесу екологізації, на нашу думку, ці протиставлення стираються. Сучасна людина, яка дотримується екологічних установок, як формує індивідуальні екологічні практики з пріоритетом екоспоживання, так і турбується про стан довкілля, тобто бере участь у місцевих екологічних громадських заходах.

Суспільство стрімко змінюється, а процес екологізації набуває масштабів. Схожі тенденції констатує в польському суспільстві дослідниця Ж. Зражек (J. Zra ek), яка за результатами досліджень польських домогосподарств відзначає позитивні тенденції екологізації, а саме популяризацію концепції сталого розвитку, що є стимулом до значних соціальних змін. Зокрема, практики екологічного (сталого) споживання будуть збільшуватися на всіх рівнях соціальності. Концепція екоспоживання поширюється не тільки на індивідуальне раціональне споживання, тобто безвідходне та ефективне, але й на домогосподарства [11].

Для того щоб концептуалізувати сутнісні складові частини екологічного споживання в публічному дискурсі, ми звернулись до мережі Інтернет. За результатами роботи пошуковика «Google» на запит «екологічне споживання» знайдено 8 590 000 варіантів визначень за 0,46 секунд. Суміжним пошуковиком виокремлено поняття «екологічно відповідальне споживання», «екологічний слід», «стале споживання», «екологічна мода». Проаналізувавши перші десять посилань, ми з'ясували, що екологічне споживання передбачає певну активність індивіда, а саме екологічні практики. Дбайливе ставлення людини до самої себе передбачають її уважне ставлення

до довкілля. Економічне й екологічне – це суміжні поняття, які обумовлюють раціональну екологічну діяльність індивіда у всіх без винятку сферах існування. Екологічне споживання зазначається як певний стиль життя, який полягає в обмеженні споживання ресурсів, дбайливому ставленні до довкілля. Саме таку ідеологію та стилізацію життя наслідують прихильники екологічного руху “Zero waste”.

“Zero waste” з’являється в публічному просторі наприкінці 90-х рр. як новітній тренд екологічного споживання. Рух “Zero waste”, що з англійської перекладається як «нуль відходів», виник у відповідь на глобальну проблему накопичення сміття кінця XIX – початку XX століття. Ріст економічного благополуччя спричинив приріст виробничих потужностей, що намагалися задовольнити запити споживачів. Масове споживання матеріальних благ називають невід’ємною характеристикою сучасного суспільства, адже саме суспільство споживання породжує відходи у великих масштабах.

Виникнення ідеї та терміна “zero waste” пов’язують із постаттю Пола Палмера, хіміка, що у 70-х рр. XX століття заснував у Каліфорнії (США) компанію “Zero Waste Systems Inc.”. Хімік давав таке визначення терміна: практична теорія щодо отримання максимуму ефективності від використання ресурсів. Згодом, коли компанія набула статус міжнародної, П. Палмер заснував “Zero Waste Institute” – некомерційну організацію, що покликана донести необхідність переосмислення промислового виробництва таким чином, щоб не воно продукувало відходи, а самі товари у подальшому могли бути перероблені [9].

Ідея “Zero waste” у промисловості полягає у виключенні будь-яких відходів з огляду на позицію, що за відсутності відходів зникне низка інших проблем, що потребують вирішення. “Zero waste” має два значення: «нуль відходів» та «нуль витрат», що характеризує цей принцип як нову концепцію поводження з відходами виробництва та споживання. Пропонується змінити ставлення до відходів і сприймати їх не як сміття, а як ресурс, що залучили до нераціонального використання, як джерело ресурсів для вторинного використання. Зведення шкоди довкіллю до мінімуму бачиться можливим за умови зведення відходів до нуля [9].

Зараз низка країн переосмислює моделі поводження з відходами, не винятком є Україна. Приходить усвідомлення непотрібності деяких речей, зокрема певних видів упаковки товарів. Все більше приватних підприємств та урядів приймають рішення не тільки обмежити використання, але й зменшити виробництво. Наприклад, уряд Ірландії ввів податок на використання пластикових пакетів, а 80 міст Австралії повністю заборонили їх викори-

стання. Окрім цього, австралійське місто Канберра стало першим у світі, яке прийняло закон про “Zero waste”, що вимагав до 2010 р. позбавитися відходів. 70% громад Нової Зеландії проголосили стратегію “Zero waste”, яку зараз схвалив національний уряд. Схожі приклади можна знайти у Канаді, США, Італії [10].

Проблеми поводження з відходами припинають бути суто технологічними чи екологічними та набувають статусу соціальних. Саме пересічні громадяни продукують побутові відходи й мають змогу зробити свій внесок в уникнення екологічної кризи. Досвід країн із розвинутою промисловістю показує, що найефективнішими підприємствами зі збору відходів стали ті, що були ініціативою власне громадян, а лише потім підприємства місцевого уряду та приватні. Окрім цього, ключову роль в успіху програм із сортування сміття відіграють інтерес та обізнаність громадян, їх готовність до участі. Так, прагнення покращити екологічну ситуацію стосується не лише великих виробничих підприємств, але й пересічних громадян [9]. Так, “Zero waste” із промислової екостратегії перетворилась на індивідуалізованій екостиль.

У 2013 р. вперше англійською мовою вийшла книга американської блогерки Беа Джонсон “Zero Waste Home”, українською мовою книгу було опубліковано у 2019 р. У травні 2018 р. у Києві вперше відбулася зустріч “Zero Waste Event” із Беа Джонсон [2]. У рамках заходу відбулось 8 лекцій із 6 спікерами, які є учасниками українського “Zero waste”, що очолюють екологічні громадські ініціативи та мають блоги. Книга екоактивістки проголошує так зване правило п’ятьох R: “refuse”, “reduce”, “reuse”, “recycle”, “rot”, що з англійської можна перекласти так: «відмовся від непотрібного», «скорочуй споживання», «використовуй повторно, ремонтуй», «сортуй та відправляй на переробку вторинну сировину», «компостуй органічні відходи» відповідно [3].

Саме за цими принципами індивіди перформатують свій стиль життя. Вони вносять у своє повсякдення такі зміни: одноразові речі замінують екологічними альтернативами, які можуть використовуватися багаторазово; звертаються до сортування сміття та його утилізації, реутилізації, компостування відходів.

Все більше молоді залучається до екопрактик споживання “Zero waste” завдяки розвитку та популяризації соціальних медіа як простору комунікації. Це виявляється, наприклад, у такому: прибічники руху діляться фотографіями із повсякденного життя чи інформативними зображеннями для того, аби продемонструвати свою участь у вирішенні екологічних проблем. Так, можна припустити, що соціальні мережі використовуються для того, щоб надати сенсу своїм щоденним діям, спрямо-

ваним на екологічні проблеми, а також привернути увагу інших до таких практик. Альтернативні медіа (інтернет-журнали, блоги, соціальні мережі, YouTube) відіграють важливу роль у поінформуванні користувачів Інтернету про екологічний стиль життя та споживання.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, ми розглянули основні принципи екологічного споживання. На прикладі формування руху та аналізу концепції “Zero waste” продемонстрували, як актуальна соціальна реальність набуває суттєвих соціокультурних змін у напрямі екологізації. Соціокультурний підхід, на нашу думку, дав змогу зафіксувати соціальні процеси, що відбуваються на індивідуальному та соціоетальному рівнях, такі як впровадження ідеї сталого розвитку, екостилізація життєвих стратегій, трансформація змістів та прояв екоспоживання. В реаліях розвинутих суспільств ідеологія “Zero waste” трансформувалась від принципу ведення промисловості та урядових ініціатив для вирішення проблем відходів у містах до оформлення у комплекс екологічних практик споживання, що формують образ максимально екологічного стилю життя. На жаль, в умовах українського суспільства екопрактики споживання в дусі «нуль відходів» тільки набувають популярності, здебільшого в рамках громадських ініціатив. Серед напрямів подальших наукових досліджень вважаємо актуальною проблему соціальної відповідальності в аспекті екологізації суспільних відносин та практик споживання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевзенко Л.Д. Стили жизни переходного общества. Киев : Институт социологии НАН Украины, 2008. 144 с.

2. Джонсон Б. Дім. Нуль відходів. Київ : Рідна мова, 2019. 320 с.

3. Zero Waste Event з Беа Джонсон: практика життя та ведення бізнесу у концепції «нуль відходів». URL: <http://zerowasteevent.tilda.ws>.

4. Коваліско Н.В., Герус О.І. Комерційна реклама і споживання: соціологічний дискурс : монографія. Львів : ТзОВ «Ліга-Прес», 2017. 200 с.

5. Ильин А.Н. Культура общества массового потребления: критическое осмысление : монография. Омск : изд-во ОмГПУ, 2014. 208 с.

6. Комих Н.Г. Місто Дніпро: ефекти екологічної репрезентації *Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро* : монографія : в 2 т. / за заг. ред. В.В. Кривошеїна. Т. 1. Дніпро : Лізунов Прес, 2018. С. 241–257.

7. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

8. Смелзер Н.Дж. Проблеми соціології. *Георг-Зімельівські лекції*. 1995. пер. з англ. В.В. Дмитрук. Львів : Кальварія, 2003. С. 95–99.

9. Mette K. Pedersen. The Zero Waste Movement: a case study of mundane climate change activism in Denmark. 2017. URL: <https://www.kommunikationsforum.dk/log/multimedia/Specialer/0.pdf>.

10. Connett P. Zero Waste: A Key Move towards a Sustainable Society; American Environmental Health Studies Project: Canton, NY, USA, 2007. URL: <http://www.americanhealthstudies.org/zerowaste.pdf>.

11. Zrałek J. Proekologiczne zachowania w fazie konsumpcji – różnicowanie postaw konsumentkich w świetle badań bezpośrednich. *Marketing przyszłości trendy. strategie. instrumenty konsument jako uczestnik procesów rynkowych i odbiorca komunikatów marketingowych*. Szczecin : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2013. S. 135–146 URL: http://www.wziew.pl/zn/777/ZN_777.pdf.